

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 796.11(497.4Ljubljana)(091)

Prejeto: 17. 5. 2012

Nataša Budna Kodrič

univ. dipl. zgodovinarica, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: nataša.budna-kodric@guest.arnes.si

Na kratko o igrah in zabavi otrok v Ljubljani med letoma 1850 in 1940

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi virov slika otroštvo in igranje v Ljubljani v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja. Viri zajemajo avtobiografsko literaturo, arhivske vire in časopisna poročila. Gre še za en prikaz delčka vsakdana v obravnavanem obdobju, pri čemer so v središču pozornosti otroci oziroma odrasčajoči. Dejstvo je, da so se otroci v obravnavanem času igrali v številnih različicah pravzaprav enako (kot otroci prej in pozneje) – posnemali so odrasle. Igre same so bile seveda glede na dobo oziroma na vsakokratne zunanje vplive (npr. delo, družabno življenje, nesreče, vojne ipd.) različne. Da pa so bili aktivno otroštvo, otroške igre in zabava zelo pomemben del odrasčanja tudi v preteklosti, nam potrjujejo avtobiografije, v katerih so avtorji vsaj nekaj besed namenili tudi otroškim igram. Nekateri, na našo srečo, pa so se z obdobjem otroštva ukvarjali bolj podrobno.

KLJUČNE BESEDE

otročstvo, otroške igre, zgodovina, Ljubljana, spominska literatura

ABSTRACT

SHORT ON CHILDREN'S GAMES AND AMUSEMENTS IN LJUBLJANA BETWEEN 1850 AND 1940

Drawing on sources, the contribution at hand portrays the childhood and play in Ljubljana in the second half of the 19th and the first half of the 20th century. The sources comprise autobiographical literature, archival sources and newspaper reports. This is another presentation of a fragment of the daily life in the period under discussion, with a particular focus on children and adolescents. The fact is that children in the period concerned played in a number of variants of the same concept (as children before and after) – by imitating grown-ups. Games varied, of course, depending on a given period of time and the external factors that came with it (e.g. work, social life, accidents, wars, etc.). But in any event, the fact that active childhood, play and amusement were a very important part of growing up even in the past is confirmed by autobiographies in which authors devoted at least a few words to children's games. Luckily for us, some of them dealt with this period of life in greater detail.

KEY WORDS

childhood, children's games, history, Ljubljana, memorial literature

Igranje in zabava otrok v Ljubljani sta bila v obravnavanem obdobju dveh vrst: glede na sloj, ki so mu otroci pripadali, in glede na spol. Na eni strani meščansko okolje (»nemške igre«), na drugi podeželje. Obstajale so igre za punčke in fantovska zabava. Otroci iz nižjih slojev so bili več na prostem, njihove igre so bile preproste, glavnino igral so predstavljali predmeti, ki so jih odrasli zavržli. Otroci premožnejših Ljubljančanov so se redko udeleževali iger »na cesti«, manj so se tudi družili z vrstniki. Način igranja je bil različen tudi glede na predel mesta, kjer so bivali. Otroci v mestu so bili omejeni s hišami in cestami, v predmestnih predelih pa so se lahko podili tudi po poljih, ki so tedaj segala še globoko v ljubljanska predmestja.

Toda razslojenost je veljala le pri igranju, pri drugi zabavi je ni bilo. Cirkusi, menažerije, strelišča, panoptikumi, anatomski muzeji, vrtiljaki (»gugalnice«) in tobogani so privabljali vse, ne glede na sloj, starost in spol.

O otroški zabavi in igrah so v tem času napisali tudi že nekaj strokovne literature. Prva knjiga je bilo Funtkovo »Zabavišče slovenskim otrokom« iz leta 1887. Družba sv. Cirila in Metoda je leta 1893 izdala »Igre in pesmi«, ki jih je uredil Ivan Mrcina, učitelj v Gorici. Obe sta bili namenjeni šolam in učiteljem, vpeljevali in razlagali pa sta pomen igranja za otroke. Poleg njihuj najdemo tudi članke v pedagoških revijah *Vrtec*, *Učiteljski tovariš*, pozneje *Zvonček* in drugih.

O igri in zabavi konkretnih otrok in mladostnikov lahko največ izvemo iz spominske literature. Pomembna je tudi zato, ker nam precej natančno

Igra na vrtu
(SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka).

poroča o dogodkih, ki so si jih pisci kot otroci dobro zapomnili. Tako lahko med številnimi nepomembnimi dogodki izvemo tudi kakšno zanimivost.

Igre in igranje

Pisatelj Janez Trdina (1830–1905) je prišel v Ljubljano kot šolar leta 1842. Kmečki in meščanski šolarji v ljubljanski gimnaziji so se tedaj še zelo razlikovali med seboj – po obleki, še bolj pa po jeziku. Toda večjo razliko je delala obleka kot jezik: »Mi kmečki fantje smo bili tudi po domače napravljeni, nosili smo visoke čevlje, jehaste ali celo prtene blače, pruštofe,¹ kape s cofom itd. Prav počasi smo se metamorfozirali: najprej smo obesili na glavo mesto cofaste kape »študentovsko« s strešico, dolge blače so prišle na vrsto v prvi latinski šoli, dolge suknje v tretji, cilindri v peti: bogatejši so se spremenili prej, bolj revni pozneje. [...] Gosposki tovariški so se nam zdeli kakor opice ali šeme. [...] Jezil nas je njihov izgovor, iz tega 'mačjega mijaokanja' smo se strašno norčevali.«²

Od iger, ki se jih je sam udeleževal, omenja frnikolanje, žoganje in klinčkanje. Piše: »Frnikule sem se kmalu naveličal in sramoval; prav žal pa mi je bilo, da sem ostal vedno nespreten 'žogar'.«³

Med šolarji je bilo zelo razširjeno kvantanje. Predvsem nekateri kmečki fantje so bili že precej starejši od preostalih sošolcev. Nekaj so prinesli s seboj, ostalo so se naučili v novem okolju. Trdini se je kvantanje gnusilo: »Človeško plojenje in rojenje so zvedeli sčasoma vsi, jaz sem se bil zastran tega že zdavnaj umiril. [...] Sicer me je bilo pa sram, se o tem pogovarjati; že po svoji naravi nisem potreboval nauka in svaril. Mnogi součenci pa se niso sramovali celo nič, za učenje niso marali, kvantati so pa znali tako urno, šegavo in premišljeno kosmato, kakor da bi bili obiskovali kako nalašč za svinjelogijo ali svinjezofijo napravljeno šolo.«⁴

Fran Šuklje (1849–1935) česa podobnega ni opazil. Svojih sošolcev na gimnaziji se spominja z naklonjenostjo. Poudarja, da je kmečki življenjski precej prevladoval nad meščanskim. Nemci so celo prepevali slovenske pesmi skupaj s Slovenci. Sicer se je Šuklje že od malega družil pretežno s starejšimi in politično dejavnimi ljudmi.⁵

Henrik Tuma (1858–1935) se je v mladosti s svojimi brati in sestrami igral le »nemške« igre. Pozneje je rad zahajal v gledališče, toda vedno le na slovenske predstave, kmalu je postal »vztrajen telovadec«, zanimal se je tudi za literaturo. Pri trinajstih se je raje družil s starejšimi, toda »v družbi starejših izprijenih sošolcev sem tudi jaz postal razuzdan. [...] V

1 Pruštof – jopič.
2 Trdina, *Spomini*, str. 76.
3 Prav tam, str. 86.
4 Prav tam, str. 84.
5 Šuklje, *Iz mojib spominov*.

Šolarji na Šelenburgovi ulici (današnja Slovenska cesta), okrog 1900 (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka).

taki družini sem začel zahajati v krčmo in cirkus. [...] Takrat so gimnazijski postopači zahajali v krčmo na Fritci [...] Marsikateri popoldan smo izostali z šole in šli tja na pivo in kegljat. Kadili smo cigare viržinke. [...] Pri igri sem imel srečo in spretnost, pa sem vedno dobival. [...] Nekoč sem prišel iz cirkusa šele o polnoči domov. Cirkus je bil postavljen na sedanjem Krekovem trgu. Neumorno je šestlanski orkester godel 'štrasake' (Zitterpolka). [...] Takrat je bilo zadnjič, da me je oče hotel kaznovati s šibo.⁶

O priljubljenih otroških igrah izvemo zelo veliko iz spominov profesorja, humorističnega pisatelja in duhovnika Janka Mlakarja (1874–1953). Mlakar je spadal v sloj revnejših Ljubljančanov, odraščal je v mestu. Pove nam za priljubljene kraje, kjer so se otroci najraje zadrževali in igrali: Za vodó oziroma zavodó (Cankarjevo nabrežje) in na Bregu. Tam so »štolcali« (metali pisalna peresa (štolce) iz razdalje na zarisano črto in najboljši je pobral vsa peresa), zavodó pa se je včasih zbralo tudi po petdeset otrok, ki so se igrali ločeno po spolu – deklice skoraj same »nemške« igre, fantje pa so bili kozo, tancali, se žogali, se igrali roparje in vojake, se frnikolali, topli in lovili. Poleti so se kopali, lovili rake in pobirali »vredno« šaro, ki so jo meščani zmetali v reko. Radi

so se igrali gasilce, »fajerlešerje«, in sicer tako, da so mlekaricam in branjevkam jemali vozičke, ki so jih puščale na Ribjem trgu in zavodó, se vpregli vanje in med krikom »Šiška gori« drveli proti Frančiškanskemu mostu, današnjemu Tromostovju. Radi so se igrali tudi Indijance. Poleti so se podili ob mestnem robu, ki sta ga tedaj predstavljala konec uršulinskega vrta in Sv. Krištof (Navje), pozimi pa po mestnih ulicah. Motil jih ni niti sneg niti nalezljive bolezni.⁷

Zelo priljubljena zabava je bilo prirejanje iger na lastnih odrih, kar omenjajo še številni drugi avtobiografi, med njimi tudi poznejši gledališki igralec, režiser in dramatik Anton Cerar – Danilo (1858–1947). Otroška leta je preživel na Žabjeku, v hiši Blaža Vrhovca, »teater« pa je deloval v prostorih branjevke Stauffer. Kot šolar se je Danilo pretepal s šenklavškimi »študenti«, bil je tudi član »vojske« iz sosesčine s činom narednika (»šaržo feldweblna«). Imeli so svojo »kompanijo« s kanonom, ki ga je kljub svojemu činu upravljal sam.⁸

Do leta 1887⁹ so se v Ljubljani pustni sprevodi odvijali v glavnem v Zvezdi. S kazinskega balkona so otrokom metali pomaranče, v Zvezdi pa so se stari in mladi obmetavali s konfeti in sladkorčki, ki so jih potem otroci pobirali. Popoldne so pripeljali še »brno«, v rjuho odeto maškaro z glavo na visokem drogu. Za pusta popoldne otroci tudi niso imeli pouka.

Slikar Rihard Jakopič (1869–1943), doma iz Krakovega, je o svojem otroštvu zapisal, da je bilo vse bolj živo in glasno kot v poznejših letih. »Otroci smo se podili, kričali in dražili poštene ljudi, ženice pa so nas razganjale in stokale nad to šibo božjo. Šli smo se vojske, uprizarjali smo žegnanja, procesije, hodili po štorčljah, piskali [...] Če pa je tu in tam prikoral kak častitljiv možakar, takrat je vse spoštljivo obmolnilo. Ko pa je odšel, se je začelo iznova.«¹⁰ Krakovski otroci so se igrali na Mirju, kjer ni bilo še nobene hiše. Ob Gradaščici so si delali piščalke iz vrbja, se podili, streljali s fračami (»fičafaji«) in spuščali zmaje. Na Rimskem zidu, ki je bil tedaj pokrit z zemljo in poraščen s travo, ali v Mestnem logu so se igrali razbojniko ali spodbijali kozo. Tudi poznejši sodnik in pisatelj Fran Milčinski (1867–1932) se je igral na Mirju. Kot številni vrstniki je tudi on osnoval svojo gledališko družbo. »Sestavljal sem igre po pravljicnih snoveh, učili smo se jih in jih igrali. Naslov eni teh iger je bil Gospod in sv. Peter ali Kje so jetra? To gledališče mi je prizadevalo nemalo skrbi ...«¹¹

⁷ Mlakar, *Spomini*.

⁸ Cerar, *Spomini*.

⁹ Tistega leta so razsajale črne koze, zato so ga ukinili. Špela Kučan omenja, da so mestne oblasti pustni korzo dve leti pozneje prepovedale tudi zaradi nemoralnosti (Kučan, *Pustovanje*, str. 92).

¹⁰ Jakopič, *Rihard Jakopič*, str. 6.

¹¹ Milčinski, *Življenjepis*, str. 8.

⁶ Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 55.

Marijin trg (danes Prešernov trg) z vozički branjevok oz. mlekaric, po letu 1905 (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka).

Gledališki igralec in režiser Hinko Nučič (1883–1970) je najmlajša leta prebil v »Šentjakobskem okraju«, v glavnem ob Ljubljani, pozneje pa na Dunajski cesti. Igral se je s papirnatimi in železnimi vojaki, tudi s frnikolami. S sošolci so se igrali ob Ljubljani v bližini Zmajskega mosta, kjer jih zaradi smradu, ki se je širil iz tamkajšnjega skladišča, mimoidoči niso nadlegovali. S sestrično je hodil na sprehode v Lattermannov drevored in na Rožnik. Na Rožnik so hodili ljubljanski šolarji na majski izlet (»majfest«, »majerfest«), ki ga omenja tudi Mlakar. Medtem ko slednjemu starši niso hoteli dati potrebnega denarja (20 kr.), se je Nučič priveditve redno udeleževal. Na Rožniku so imeli najprej mašo, nato pa še zajtrk, ki so ga v Mlakarjevih časih sestavljali kava, dve žemlji in štrukelj, v Nučičevih pa kava in potica. Sledile so razne igre. Nučič omenja tradicionalno spuščanje balonov in različnih papirnatih figur z griča nad cerkvijo.¹²

Na istem koncu Ljubljane kot Nučič, na Stari-narskem (Šentjakobskem) nabrežju (danes Gallusovo nabrežje), je stanoval tudi Pavel Rasberger (1882–1967), pozneje prav tako gledališki igralec, režiser in skladatelj. Kot otroka ga je mati skoraj vsako popoldne peljala v Lattermannov drevored. Tam je večinoma občudoval velike orkestrione in užival ob poslušanju tedaj najbolj znanih skladateljev. Enega takih orkestrionov je imel v lasti Georg Michel, lastnik strelišča in vrtiljaka. Sam je

igral na trobento in se obenem vozil z vrtiljakom.¹³ Sicer se je tudi Rasberger pogosto igral ob Ljubljani. Tam so otroci delali stezice, utice in skri-vališča. Poleti se je kopal v Gradašnici blizu trnovske cerkve. Pozneje so se otroci hodili kopat višje, na Pasji brod in »Vollmond« (v bližini današnje Kolesije) – tam se je kopal tudi Nučič. Tudi Rasbergerju so ostali v spominu »majniški« izleti na Rožnik, pa bela kava v visokih kozarcih in šarkelj, malo klobase in črnega kruha. Igre, ki si jih je zapomnil on, so bile »slepa krava«, »hoja v vreči«, tekanje do določenega kraja in nazaj itd.¹⁴

France Koblar (1889–1975) se je začel šolati na ljubljanski gimnaziji na začetku 20. stoletja. Stanoval je na Vodmatu, v Jenkovi ulici, kjer je bila takrat že »tradicija gledaliških iger po drvarnicah [...] in pa vojaške parade«. »Vojaštvo« je delalo pohode na Ljubljansko polje, se tam učilo bobnati, trobentati, vežbali so, pred vojašnico so si včasih uspeli izprositi prave zvezde za svoje čine.¹⁵

Pisatelj Juš Kozak (1892–1964) nam ni zapustil avtobiografije, je pa v svojih delih, predvsem v »Rodnem mestu«,¹⁶ vpletel marsikateri avtobiografski motiv. Njegovi opisi življenja v Ljubljani nam plastično prikažejo tudi igro in zabavo najmlajših

¹³ Michel je prišel v Ljubljano skoraj vsako leto, zadnjič v sezoni 1929/30. Pozneje sta ga nasledila Ivan in Herman, najverjetneje njegova sinova.

¹⁴ Rasberger, *Moji spomini*.

¹⁵ Koblar, *Moj obračun*.

¹⁶ Gl. npr. *Leteči angel*, v: Juš Kozak: *Rodno mesto*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1957.

¹² Nučič, *Igralčeva kronika*.

Ljubljancanov. Njegov mlajši brat Vlado (1907–1985) je napisal spomine na svoje odraščanje v obdobju balkanskih vojn in nato prve svetovne vojne. Njegove igrace so bili vojaški zemljevidi obeh starejših bratov, zbiral je razglednice z vojaškimi prizori ter slikami osvobojenih srbskih in črnogorskih mest.¹⁷

Ob začetku velike vojne so otroci tekali ob vrstah korakajočih vojakov, kar pa kljub temu ni bilo enako kot pri procesiji za telovo. Sinu pesnika Cvetka Golarja, poznejšemu učitelju Manku Golarju (1911–1988), in akademiku Janezu Milčinskemu (1913–1993) prvi spomini segajo prav v čas prve vojne. Manko je odraščal v Kosezah in poznal podeželsko zabavo otrok. Pravi, da sta se s prijateljem Pecetom, »ki je hodil že v tretji razred ljudske šole v Spodnji Šiški [...] potepala vse ljube dni, čeprav sem vedel, da jih bom zvečer dobil«. ¹⁸ Hodila sta v bližnji gozdič in tam v plitvinah tolmunčka lovila »kapeljne«, ki sta jih nato spekla in pojedla »z glavo in repom vred«. Poleti sta nabirala borovnice, jeseni pa rabutala sadje na vrtovih, najraje mežnarjevo češpljo.

Milčinski je odraščal v mestu, v Oražnovi hiši na Wolfovi ulici. Za hišo je bil velik vrt, kjer so otroci našli številne zavržene predmete iz sosednjih trgovin in obrtnih delavnic, ki so jim služili za igranje.¹⁹

Pisateljica Mira Mihelič (roj. Kramer, 1912–1985) se je rodila v premožni meščanski družini in je v Ljubljani živela od svojega šestega leta, ko sta se njena starša ločila. Njen svet so predstavljali medvojni slovenski liberalni politiki, stric Albert Kramer, pa Gregor Žerjav, Adolf Ribnikar, Ivan Tavčar in njihove družine. Poleg zasebne učiteljice in jezljive tete, ki jo je pogosto natepla, je bila že pri šestih na neki način zlorabljena, saj ji je stričeva pohčerjenka neprestano kazala za tedanje čase še zelo redke pornografske fotografije in zahtevala od nje, da jo boža po intimnih delih telesa. Zato je prosila očeta, naj jo vzame s seboj k starim staršem v Trbovlje, kjer je nato preživela zelo srečno otroštvo.²⁰

Eden prvih spominov slikarke Alenke Gerlovič (1919–2010) je lutkovna predstava v nizki hiši poleg hotela Union. »Najprej se odpre zavesa, v osvetljeni škatlji pa čisto majcen, a pravi živi možiček, oblečen v rjavo haljo s kapuco, zaliva vrtnice.«²¹ Pozneje je hodila v šolo na Lichtenturn. Za prvi božič v Ljubljani je dobila zamorčka Titka, sestra Breda pa Japončka Gambeka. Alenka je imela še druge »otroke«: zajčka, Primožka, Fantka in Punčko. To so bile lutke iz papirmašeja. Poleti se je z drugimi otroki kopala na Koleziji. Pri desetih jo je bratranec naučil plavati, in sicer tako, da jo je opasal z usnjenim

pasom in spustil v vodo, konec pasu pa držal v roki in hodil ob robu bazena. Gerlovičevi otroci so bili mali bratrance z otroki Milčinskih, s katerimi so včasih skupaj dopustovali v Zapricah pri Kamniku. Tja so nekega poletja prišle še družine Koblar, Župančič in še nekatere druge. Ker je bilo otrok tako veliko, so se sklenili igrati gledališče.

Pisatelj Oleg Križanovskij (1923) se je rodil ruskim emigrantom v Ljubljani. Oba starša sta mu umrla kmalu po rojstvu. Tako je postal oskrbovanec sirotišnice, ki so jo vodile redovnice in je imela tedaj prostore še v delu šentpeterske vojašnice. Čeprav je tam živel le do svojega tretjega leta, so mu vendarle ostali v spominu hladnost in temačnost prostorov, odljudnost in strogost redovnic, disciplina in odsotnost vsake ljubezni. Otroci tudi igrači niso imeli. Šele njegov boter jih je sčasoma začel prinašati, »razne punčke in živalice, narejene iz starih cunj, kar so zbrali in izdelali večinoma ruski emigranti«. ²² Redovnice so jim včasih pripovedovale zgodbe iz svetega pisma, lepe, pa tudi grozljive, o parkeljnih in peklju. Obiskoval jih je Miklavž in prinesel skromna darila: krhlje, piškote, rožiče in kakšno pomarančo.

Križanovskega so pozneje posvojili Fortičevi iz Ljubljane, ravnatelj mestnega dohodninskega urada in njegova žena. S tem se je za siroto začelo popolnoma drugačno življenje. Stanovali so na Vodmatu, ki je imel še povsem podeželski značaj. Križanovskij je bil v glavnem kolovodja okoliških pobalinov ter neutrudni ideolog vedno novih in novih vragolij. Malo večjega je ob koncu dvajsetih let krušni oče pogosto peljal v kino, najraje je gledal Tarzana, burleske s Chaplinom, Busterjem Keatonom in pozneje Stanom in Oliom ter seveda filme o kavbojcih in indijancih. »Pod vplivom vsega gledanega smo mulci skušali posnemati kavboje; nabavili smo si lesene pištole, puške, iz vrvi za obešanje perila smo izdelali znani laso. Prav so nam prišli stari klobuki s širokimi krajci, pasovi in podobno. [...] Po vzoru 'indijanaric' so se razvnele med skupinami malo manj kot prave vojne, puščice so švigale sem ter tja, tibe in mirne ulice so odmevale od divjih bojnih krikov in vsakovrstnega podobnega tuljenja. Pod vplivom teh filmov sem začel tudi skakati iz prvega nadstropja. Imel sem srečo in sem le enkrat malo nategnil kito na nogi.«²³ Posebno veselje so imeli pozimi, kepali so se in obmetavali z ledom, delali snežake in snežene »koleč« (igluje), se sankali, nekateri pa tudi že smučali na Jenkovem klancu za sedanjo infekcijsko kliniko.

Ladko Korošec (1920–1995), poznejši operni pevec, je prvič prišel v Ljubljano leta 1930 na sprejemni izpit na realko. Takoj je vzljubil mesto, ki ga od tedaj ni več zapustil. Opiše ga takole: »Takrat je bila Ljubljana še majhna. Stara Ljubljana je bila takšna, kot sedaj. Na tej strani pa pošta, velika stavba

¹⁷ Kozak, *Kozaska pričevanja*.

¹⁸ Golar, *Deček*, str. 10.

¹⁹ Milčinski, *Leta*.

²⁰ Mihelič, *Ure*, str. 23–24.

²¹ Gerlovič, *Okruški*, str. 18.

²² Križanovskij, *Mladost*, str. 22.

²³ Prav tam, str. 45.

*Kreditne banke, poštno branilnice in Narodni dom, na drugi strani Opera in nebotičnik se je takrat gradil. Sicer pa travniki. Šiška, Moste in Vič so bila še zelo majhna naselja, ne taka kot danes.*²⁴ Korošec je kot dijak obiskoval muzeje, galerije in opero, veslal po Ljubljani, obiskoval grad, pogosto je zahajal na kinopredstave.

Njegova vrstnika sta bila tedanji učiteljščnik in poznejši novinar Drago Košmrlj in dramatik Marjan Marinc. Na ulici je srečeval tedanje znane Ljubljance, Finžgarja, Plečnika, Jakopiča, Gasparija, Zupančiča in igralca Danila, ki je bil tedaj že precej v letih in so ga klical »papači«. Juš Kozak je bil njegov profesor zgodovine.

To so bili časi, ko se je mladina začenjala navduševati nad športnimi igrami, na primer smučarskimi poleti v Planici (in sprejemi tujih športnih zvezd v Ljubljani) ter nogometnimi tekmami na Iliriji. Prirejali so tudi že kolesarske in celo avtomobilistične dirke, Ljubljanci so igrali tenis ipd.

Nesrečne posledice

Otroci so se pri igri zelo pogosto srečevali z nevarnostmi. Za današnje čase je nepredstavljivo, koliko otrok je na primer padlo v Ljubljano, in to že v rosni mladosti. Nekateri od njih so utonili, druge so reševali svojci, prijatelji ali naključni mimoideči. Če poznamo pomen in podobo Ljubljane pred njeno regulacijo, ko je bila središče dogajanja za ljubljanske obrtnike, gospodinje in otroke, se ne smemo čuditi, da so bile nesreče tako pogoste.

Henrik Tuma je padel v Ljubljano že pri šestih mesecih. Bil je s teto, ki je prala perilo. Sedel je v travi na bregu in tako dolgo kobacal, da se je zvalil v vodo. A ga je teta videla in pravočasno rešila. Pozneje, že pri šestih letih, se je naučil plavati, saj »sem silil ob vsaki priliki kopat se v Gradaščico ali Mali Graben ali v Ljubljano ...«.²⁵

Iz šole grede je junija 1876 s šentjakobskega mostu padla v vodo neka deklica, postreščkova hči. Rešil jo je vojak, ki je kar oblečen in oborožen skočil v vodo. Po poročanju časopisja je utonil že dekličin brat, pisec pa je sklenil, da »otroke pač zlasti niži stan meščanov premalo varuje. Čuda še, da pri vsem tem ni več nesreč.«²⁶

V začetku maja 1901 se je utopil devetletni učenec Ivan Schöner, ki je stanoval na Ambroževem trgu. V soboto, 4. maja, ob šestih zvečer se je igral na Polakovem splavu ob Sv. Petra nasipu (današnje Petkovškovo nabrežje) in padel v vodo. Trinajst dni pozneje ga je za deželno bolnico na Zaloški cesti našel trgovec Viktor Rohrman.²⁷

31. maja 1903 se je petletna Marija Samotorčan igrala na Trnovskem pristanu.²⁸ V Ljubljano je padla, ker jo je porinil štiriletni Tinko Vodišek. Voda jo je nesla proč od brega, kar je opazil dvanajstletni Jože Jenko in oblečen skočil za njo ter jo rešil. Jenko je policistu povedal: »Ko sem prišel do nje, me je ta prijela za roko in me skoraj potegnila za seboj, ker bila je takrat se že začela potapljati. Voda je tamkaj meni nad glavo globoka. [...] Ker me je Marija Samotorčan prijela za roko, moral sem plavati le z jedno roko proti bregu, kamor sem srečno rešil imenovano deklico, katera bi bila brez moje pomoči utonila, ker ni bilo nobenega odraslega človeka blizu. [...] Marija Samotorčan je bila že veliko vode pila in so jo morali na bregu postaviti na glavo, da so spravili vodo iz nje.«²⁹

Mesec dni zatem se je pod Filharmonijo utapljala štiriletna Smrkolova hčerka. Rešil jo je dijak Hawliček. Deklica je padla v Ljubljano s stopnic ob vodi, na katerih se je igrala z drugimi otroki.³⁰

Takšne sreče pa ni imel šestletni Franc Jeršin, rejenc pri Žitnikovih na Karolinski zemlji (Ižanska cesta), ki je utonil v meter in pol globokem obcestnem jarku nedaleč stran od domače hiše. 28. junija 1904 se je ob sedmih zvečer igral ob tem jarku in nenadoma padel vanj. To sta opazovali 21-mesečna Manca ter dve leti in pol stara Neža Močilar. Stvar se jima ni zdela zelo pomembna in sta šele pozneje šli povedat, da je deček izginil v vodi. Našli so ga precej stran v kalni vodi mrtvega. Kljub temu da je bil v vodi celo uro in da je še nekaj časa trajalo, preden je prišel zdravnik, ga je ta še skušal oživljati. Seveda brez uspeha. Prenesli so ga v mrtvašnico pri Sv. Krištofu.³¹

Triletni Leopold Gorjanc se je 3. julija 1911 popoldne z desetletno sestro Kristino odpravil k Ljubljani. Na Francovem nabrežju (današnje Cankarjevo nabrežje) sta šla po stopnicah k vodi. »Ko se je igral na zadnji stopnici, zašel je pri tem na kamenito, v vodo držečo škarpo, iz katere je zdrčal v vodo ter bil takoj kake 3 metre od obrežja oddaljen. Voda je na tem mestu približno ½ 2 m globoka ter zelo deroča ter je fanta jako hitro in vedno bolj od obrežja naprej nesla.«³² Sestra je začela kričati, nakar je v vodo zabredel deželni uradnik Willenpart, ki je bil takrat ravno na Frančiškanskem mostu (Tromostovju). Šlo je za sekunde, saj je voda dečka že nosila proti mostu, kjer je voda še globlja in bolj deroča. Deček je že popolnoma omagal, ko je uradniku končno uspelo zgrabiti njegovo nogo in ga zvelči na kopno.

²⁸ Ob Ljubljani med Opekarsko cesto in Malim grabnom.

²⁹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 678–679, Zapisnik, 21. 7. 1903.

³⁰ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 692, Zapisnik, 8. 8. 1903.

³¹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 801, Poročilo, 28. 6. 1904.

³² SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 143, Poročilo, 3. 7. 1911.

²⁴ Korošec, *Na tista*, str. 15–16.

²⁵ Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 21.

²⁶ *Slovenec*, 13. 6. 1876, št. 68.

²⁷ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 405, Poročilo, 17. 5. 1901; *Slovenec*, 6. 5. 1901 in 18. 5. 1901.

V obravnavanem času je imelo veliko otrok epileptične napade. Znanih je kar nekaj primerov, ko so otroci doživeli napad pri igri ob vodi, posledica pa je bil padec v reko.³³

Poleg vode je bil v Ljubljani nevaren tudi promet. Najprej so drveli vozovi, na prelomu stoletja pa že avtomobili. Junija 1876 beremo v *Slovenecu*: »(Čudna rešitev.) V četrtek se je drvil po spodnjem Gradišči voz, na katerem je sedelo pet ljudi, kar priteče iz neke veže majhen otrok in predno more kdo priskočiti ali voz se ustaviti, že je otroče pod konjem in vozem in oboje gre čez-nj. Pa čuda! Ko voz odrdra in ljudje priskočijo k otroku, spoznajo, da se mu ni prav nič zgodilo, le na čelu si je bil nekoliko kožo odr. Zato, stariši, pazite na majhne otroke, ker se na tako rešitev iz ne varnosti nihče ne more zanašati.«³⁴

Številni šolarji so na poti v šolo ali iz nje doživeli nesrečo, pri tem pa pogosto nosili ne samo posledice, marveč tudi krivdo zanjo. Predvsem dečki so se radi obešali na vozove in se pustili voziti proti cilju. Ker so z vozov skakali kar sredi ceste, ni bilo redko, da jih je podrlo nasproti vozeče vozilo. Tako je na primer na isti dan, ko je utonil nesrečni Schöner, baron Anton Codelli z avtom povozil sedemletnega Feliksa Koprivca, ko se je ta nekaj pred peto popoldne po Poljanski cesti vračal iz šole. Povoženi je bil hudo poškodovan in odpeljan v deželno bolnico. Policijski zapisnik nam razkrije, da se je Koprivc pri Marijanišču (Ambrožev trg) obesil na zadnji del nekega tovornega voza in se tako peljal do živinozdravniške šole ob Poljanski cesti. Tam je skočil z voza ravno takrat, ko je z nasprotne strani pripeljal baron Codelli s svojim »motornim vozom, v neprenaglem diru.«³⁵ Avtomobil ga je podrl in mu prizadel znatne poškodbe na glavi in levi nogi, ki jih je na licu mesta ugotovil zdravnik. Časopis je ob poročilu o nesreči dodal še: »Codelliju naj se prepove drviti po ulicah!«³⁶

Manjši otroci so pogosto padli z višine, z balkona ali skozi okno. Ponavadi so bili zatopljeni v igro ali pa je bila vzrok njihova radovednost. Šestletni Smiljan Marn je 31. maja 1911 ob šestih popoldne padel čez balkon na Turjaški cesti. Otrok je v materini prisotnosti pristavil stol, zlezal nanj in čez ograjo padel šest metrov globoko.³⁷ 8. maja 1912 je Marija Keltner z Rimske ceste odšla v trgovino in pustila pet otrok samih doma. Triinpolletna Jožefa se je odšla igrati na hodnik pred stanovanje in je med igro padla skozi železne drogeve ograje na dvorišče približno 10 metrov v globino. Bila je takoj

mrtva.³⁸ Dobra dva meseca pozneje se je nedaleč stran, na Tržaški cesti, na stopnišču igrala petletna Franciška Mirtič in padla skozi nizko okno na dvorišče. Navzočih je bilo več otrok, vendar nihče ni znal povedati, kaj natančno se je zgodilo. S poškodbami na glavi so jo odpeljali v bolnišnico. Policijsko poročilo je še posebej poudarilo, da je bila deklica tistega popoldneva v očetovem varstvu, ker je bila mati na delu v tovarni.³⁹

Proti koncu septembra 1911 sta učenca trinajstletni Emil Plut in njegov desetletni prijatelj rabutala orehe na Ambroževem trgu. Mimo je prišel Ignac Badstieber, ki so mu šli otroci očitno zelo na živce, saj jih večkrat »brez vsakega povoda preganja in jim preti«. Začel je groziti Plutu in mahati z dežnikom proti njemu. Fant se je ustrašil in hotel zbežati, pri tem pa mu je spodrsnilo in je padel šest metrov globoko. Izbil si je dva zoba in si močno poškodoval spodnjo čeljust. Badstieber bi se bil dečka kljub temu lotil z dežnikom, če ga ne bi pregnal slikarski pomočnik Kobald iz sosesčine. Pomagal je ranjenemu Plutu, ki so ga odpeljali v bolnišnico.⁴⁰

Redke niso bile niti poškodbe zaradi smodnika oziroma strelnega orožja. Otroci so nevarne predmete našli doma in si z njimi hoteli popestriti igro. Štirinajstletni Viljem Šusteršič se je marca 1903 ustrelil v trebuh, ko se mu je pištola, s katero je nameraval streljati ptiče, po nesreči sprožila.⁴¹ *Slovenec* je poročal: »V trebuh se je ustrelil. Včeraj dopoldne je na Mirju 14letni fant Viljem Šusteršič, sin solicatorja gospoda Jul. Šusteršiča, stanujočega na Emonski cesti, streljal z majhnim samokresom. Naenkrat zapazil je na nekem drevesu več ptičev, hitro je nabasal samokres, ga stisnil pod suknjo in je stekel proti drevesu. Mej tem se je samokres sprožil in je šel strel skozi obleko v trebuh. Šel je še sam domov. Pozneje so fanta prepeljali v bolnico.«⁴²

Smodnik je bil tedaj pogosto v uporabi in otrokom lahko dostopen. Aprila 1901 je desetletni Viktor Bauer našel škatlo smodnika v smeteh v hiši, kjer je stanoval, in ga vžgal. Bil je hudo poškodovan.⁴³ Skupina dečkov, starih 11 in 12 let, se je 2. julija 1901 kopala na Koleziji. Eden od njih je imel s seboj škatlo smodnika, ki ga je zažigal na papirju. Naenkrat je švignil plamen enemu od gledalcev v obraz ter mu posmodil obrvi in trepalnice.⁴⁴

³³ Prim. SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 410 (Zapisnik, 13. 5. 1901), 738 (Poročilo, 29. 9. 1903).

³⁴ *Slovenec*, 10. 7. 1876, št. 67.

³⁵ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 407–408, Dopis na mestni magistrat, Poročilo.

³⁶ *Slovenec*, 6. 5. 1901, št. 103.

³⁷ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 137, Poročilo, 31. 5. 1911.

³⁸ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 241–245, Poročilo, 8. 5. 1911.

³⁹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 281, Poročilo, 22. 7. 1912.

⁴⁰ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 172, Poročilo, 26. 9. 1911.

⁴¹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 613, Poročilo, 2. 3. 1903.

⁴² *Slovenec*, 3. 3. 1903, št. 50.

⁴³ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 403, Poročilo, 23. 4. 1901.

⁴⁴ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 442, Poročilo, 2. 7. 1901.

Štirinajstletni Nace Šimnovec iz Trnovega je maja 1912 nekemu trinajstletnemu dečku vzel »s smodnikom nabito vojaško patrono. Ker se patrona ni hotela takoj vžgati, stopil je nekoliko pred patrono, v tem trenutku pa je patrona eksplodirala in poškodovala Šimnovca na vratu in na bradi.«⁴⁵ Šimnovec je nato stražnikom še ovadil neznanega dečka, češ da ga je obstrelil. Pozneje je priznal lastno krivdo. Oba dečka sta bila skupaj s starši poklicana v policijski urad, kjer so bili »strogo posvarjeni«.

Na svojih raziskovalnih pohodih so otroci pogosto naleteli na grozljive najdbe mrtvih samomorilcev ali ponesrečencev. Kot je poročal *Slovenec*,⁴⁶ so otroci v pogorelem ljubljanskem gledališču 24. avgusta 1888 okrog poldneva našli obešeno štirinajstletno Albino Grajzar. Poročilo o njeni obdukciji najdemo med policijskimi poročili ljubljanske mestne registrature, kjer pa vzroka tragedije niso navedli.⁴⁷

Skupina dijakov je v sredo, 17. julija 1901, okrog devete dopoldne v tivolskem gozdu našla mrtvega ustreljenega moškega. »Zdravnik dr. Drč⁴⁸ konstatoval je, da se je navedeni sam usmrtil oziroma ustrelil s samokresom pod srce in da je bil hipoma mrtev. Mrlič ležal je na desni strani po stezi in ima zelo veliko rano.«⁴⁹ Šlo je za 50-letnega Radovljičana, samskega brezposelnega rezbarskega pomočnika, ki je imel težave z duševnim zdravjem.

Oktober istega leta je dijak Viljem Minkuš s Poljanske ceste nad vojaškim streliščem na Golovcu v travi naletel na mrtvega vojaka. Fant se je ustrašil in zbežal domov. Šele več ur pozneje je o dogodku povedal očetu, ta pa je obvestil vojaško poveljstvo. Pozno zvečer 12. oktobra 1901 je vojaški zdravnik ugotovil, da se je 25-letni pokojnik »sam z revolverjem ustrelil v levo senco v glavo, revolver je pa imel še v desni roki, seboj je imel 10 krogel...«⁵⁰

Nad Kneippovim kopališčem »Wörichshofen« (Mostec) pod Rožnikom sta 3. junija 1920 zvečer dva dijaka našla obešenega samomorilca Jaroša, železničarja v Ljubljani, po rodu Čeha.⁵¹

Množične (narodne) prireditve

Na otroke so močan vtis naredile velike bučne prireditve, ki so imele državni ali narodni pomen. Tuma pravi, da je *živahno politično gibanje*, ki se je začelo s tabori leta 1869, zelo zgodaj vplivalo tudi nanj. »Mladina je bila navdušena za Sokola. Spominjam se, kako smo nekajkrat v največjem prahu spremljali sokolske fanfare na Vič.«⁵² Spominja se tudi vižmarskega tabora: »Bilo je spomladi v maju in tabor je motila velika ploba. Bilo je neznansko ljudi. Preril sem se prav pod oder. Imel sem sicer komaj enajst let, pa sem bil ves zavzet za politično agitacijo.«⁵³

Vseslovenski sokolski zlet v Ljubljani, povorka skozi mesto, 1904
(SI_ZAL_LJU/0342).

⁴⁵ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 267, Dnevno poročilo, 22. 5. 1912.

⁴⁶ *Slovenec*, 25. 8. 1888, št. 194.

⁴⁷ SI_ZAL_LJU/00489, f. 902, fol. 629.

⁴⁸ Dr. Bogdan Derč (1880–1958), prvi slovenski pediater.

⁴⁹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 444, Poročilo, 17. 7. 1901.

⁵⁰ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1264, fol. 478, Poročilo, 12. 10. 1901.

⁵¹ SI_ZAL_LJU/00489, f. 1635, fol. 510, Dopis mestnemu magistratu, 4. 6. 1920.

⁵² Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 42.

⁵³ Prav tam.

A. Bayer's
Grand
Menagerie

Eine der größten Schaustellungen Europas, repräsentiert einen Vorrath von 50–60000 Thier und wird auf 10 prachtvollen Geländern transportirt.

Die Menagerie enthält 50 der seltensten und schönsten Raubthiere.

7 Löwen
verschiedener Gattung, darunter männliche Königslöwen aus der Iberien, Afrikanische Löwen, mährische Löwen.

4 junge brasilianische Tiger, Jaguare, Hyänen oder Leichengräber, Baribal oder Fangbär, ein höchst seltenes Exemplar, ein Amelisenbär, 4 Waschbären, russische Wölfe, ungarische Steppenwölfe, Dingo od. afrik. Steppen-Hunde. Wilde Lams aus Peru und Chile.

Schwarze Panther, Tiger, Affen, Vögel und viele andere Thiere.
Ein höchst seltenes Exemplar, das bis jetzt noch in keiner Menagerie gesehen wurde, ein **Jackal**, welcher von dem berühmten Naturforscher Herrn Bode nach Ostindien gebracht und von Herrn Bayer um eine große Summe erworben wurde. Dieses Exemplar wurde bis jetzt noch von allen Zoologischen und Veterinär der Zoologie befragt. Wir machen die Herren Zehrer auf unsere Menagerie aufmerksam zum Besuche in gefälliger Antheilung zu ermäßigten Preisen.

Grosse Vorstellung im Central-Käfig.
Es werden Löwen, Quaken, Affen, Vögel, Bären & Steppenbunde in eine Gruppe zusammen gelassen, die man in keiner Menagerie so leicht findet.

Fräulein AMANDA
tritt als anerkannter Akrobaten mit ihrer gefälligen Truppe auf. Diese Künstlerin besitzt das höchste Alter von 80 Jahren, hat sie bei ihren Kunststücken über viele europäische Theater in, und über ein hohes Alter gelebt. Wir machen die Herren Zehrer auf ihren Kunststücken aufmerksam zum Besuche in gefälliger Antheilung zu ermäßigten Preisen.

Zum Schluss werden dem Publikum **Krokodille** u. eine **Königs-Python-Riesen-Schlange** vorgezeigt, welche **16** Fuss in der Länge misst.

Da diese eine der besten Schaustellungen am Platze ist, so laden wir das geehrte Publikum zu recht zahlreichem Besuche ein.

Erster Platz 30 Kreuzer. Zweiter Platz 15 Kreuzer. Kinder die Hälfte.

Mit Hochachtung! **August Bayer, Besitzer.**

Alle Pferde zum Schlachten werden gekauft.

Täglich 3 Vorstellungen. Anfang 4, 6 u. 8 Uhr.

Plakat Bayerjeve menažerije (to je potujoči zverinjak s predstavami živali), ki je v Ljubljani gostovala maja 1890 (SI_ZAL_LJU/0489, f. 990, XV/8, pag. 1117).

Nučič omenja parado ob obletnici zmage nad Turki pri Sisku, ki so jo leta 1893 proslavljale vse ljubljanske šole skupaj. Otrokom je bilo naročeno, naj se čim bolj vojaško oblečejo. Njemu je oče – krojač – sešil pravo vojaško obleko in mu priskrbel še kovano sabljo z rdečo nožnico. Proslava je bila v Filharmoniji (»Tonhalle«). Parada je šla za »turškimi« zastavami s polmesecem in prepevala bojne pesmi *Oj ta soldaški boben* in *Tam za turškim gričem*. Višek parade je bilo prepevanje vseh nemških in slovenskih šol, ki ga je spremljal vojaški orkester. Državni praznik je bil vsako leto tudi cesarjev rojstni dan, 18. avgust. Tedaj je bila velika parada v Lattermannovem drevoredu, po mestu so bile izobešene državne »črno-žolte« zastave. Teh prireditev se spominja Pavel Rasberger, a so se mu zdele precej manj vesele in bolj dolgočasne kot narodni prazniki, ko je bilo vse bolj živahno in praznično. Tak primer je bila Prešernova veselica leta 1904 v Zvezdi. Spominja se je France Koblar: »Zvečer sem se splazil v veselja in narodnega zapravljanja polni drevored, gledal življenje ob paviljonih, gnečo in razne prizore po sprehajališču, čudo luči in veselčnih naprav dolgo čez polnoč, posebno pa se mi je vtisnila v spomin živahna

in vesela gospa dr. Tavčarjeva, ki je s svojim ženskim spremstvom vladala pri dragem vinu – šampanjcu.« Koblar je bil potem doma zaradi ponočevanja okregan, vendar se mu je zdelo, »da je za narodno slovesnost, ki jo moraš videti, četudi zastonj, treba prenesti vse in da so ti očitki samo nespোরазumenje«.

Poznejša učiteljica in pisateljica Ilka Vašte (roj. Burger, 1891–1967) se je v Ljubljano preselila v zadnjih letih 19. stoletja. Že v šolskih letih se je vse popoldneve skupaj s prijateljico igrala s punčkami, delali sta jim stanovanja in si sproti izmišljali drame zanje. Izrezovali sta osebe iz časopisov in si nazadnje ustvarili pravo lutkovno gledališče. Pozneje se je dobro vklopila tudi v fantovsko družbo, tekala in plezala po drevju, preskakovala jarke in metala »žabice« (ploščate kamne) v vodo, ki so tudi do osemkrat poskočile na gladini. Skupaj so zbijali kozo, hodili na hoduljah, lovili metulje in hrošče, sušili cvetice in delali herbarije, zbirali znamke in podobno. Otroci se v njenem času niso ločevali več toliko po stanu kot po nacionalnosti. Z deklicami, ki so hodile v nemško šolo na Vrtači, so se Slovenke neprestano pretevale, pozimi so se obmetavale s kepami, včasih pa celo s kamni. Svojo narodno zavešč je demonstrirala ob ponovni izvolitvi Ivana Hribarja za ljubljanskega župana, ko se je udeležila spreveda po mestu. Glavnino so sestavljale učenke višje dekliske šole, katere ustanovitelj je bil prav Hribar. Med vzkliki »Živel slovenski župan Hribar! Živela slovenska Ljubljana!« so korakale mimo magistrata, stolnice, Vodnikovega spomenika in naprej po Kopitarjevi ulici. Tam jo je opazil razrednik in tako je bila deležna najslabše ocene v vedenju. Še bolj kot Koblar je kazen občutila kot veliko krivico, saj se ni čutila prav nič kriva.⁵⁴

Zabava in učenje

Javne prireditve so bile magnet za staro in mlado. V Ljubljani, ki ima bogato zgodovino takšnih dogodkov, so se prireditve v različnih obdobjih dogajale na različnih prostorih. Semanji dnevi in prostorni trgi so tandem, nerazdružljiv s klasično podobo zabavljačev, bodisi posameznikov ali skupin, artistov ali krotilcev živali, cirkusantov ali lastnikov panoptikumov, predhodnikov kinopredstav.

V času Mlakarjevega otroštva so imeli otroci največjo zabavo v zverinjakah z opicami. Hodili so tudi že pod Tivoli (»Pothiboli«), kjer je bilo ob gozdu otroško igrišče (tedaj še »Kinderspielplatz«), pod njim pa temen ribnik. Tam so v jeseni nabirali kostanj.

Dokler ni bil leta 1892 Ljubljani priključen Lattermannov drevored (današnji osrednji del Tivolija), ki je do tedaj spadal k Šiški, so se vse prireditve

⁵⁴ Vašte, *Podobe*.

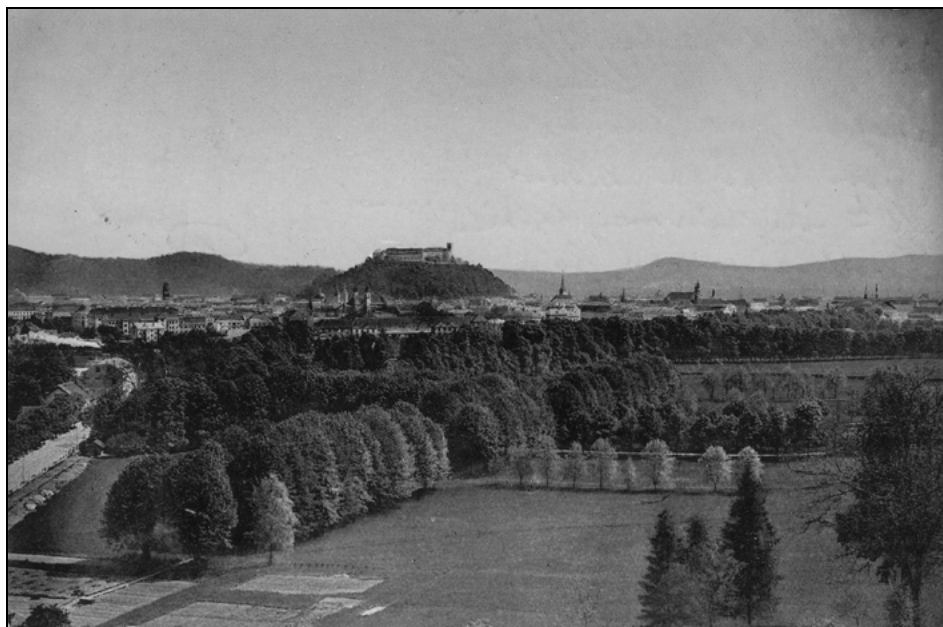
dogajale na mestnih trgih: Turjaškem (Novem trgu), Franc Jožefovem (Krekovem), Frančiškanskem (Prešernovem) in Kongresnem trgu, v Zvezdi, za Kolizejem, na hotelskih in gostilniških dvoriščih, v Šolskem drevoredu (del tržnice ob Ljubljani), na Slovenskem trgu pred sodiščem (Miklošičev park) in na podobnih krajih.

V devetdesetih letih 19. stoletja je med omejenimi prizorišči prevladal Lattermannov drevored, ki se ga je počasi prijelo ime Ljubljanski prater. Ko je imelo mesto enkrat stalni prostor za zabavne prireditve, jih je bilo vedno več in trajale so dalj časa. Mlakar pravi, da je bila Ljubljana v 19. stoletju pravi raj za umetnike vseh vrst, češ da se jim je pri nas dobro godilo. Prihajali so virtuozni, pevci in artisti, ki pa niso nastopali le v gledališču, čitalnici ali Kazini, temveč tudi po ulicah in dvoriščih. Sam je najraje gledal može z opicami, ki so kazale različne vragolije. Pravi, da jih je večkrat spremljal po vsem mestu, zato pa je bil potem doma kaznovan, ker mama ni bila naklonjena njegovim dolgim izletom. Rasberger se spominja Ljubljančanom znanega akrobata na vrvi Strohschneiderja in nekega tekača (»šnellaufarja«), ki je večkrat prišel v Ljubljano in tekal okoli Zvezde – ne prehitro in z rokami na prsih. Iz otroštva so mu ostali v spominu kalabrijski muzikanti, »oboroženi« z glasbili od nog do glave, še najbolj podobni današnjim »one-man« bendom. Akrobat ob Šempetrskem nabrežju (današnje Petkovškovo nabrežje) je na lestvi nastopal s pirotehničnimi pripomočki in nato ves v ognju skakal v

Ljubljano. Neki drug akrobat se je v Lattermannovem drevoredu pod ogromnim balonom spuščal na trapezu brez gondole (kot današnji »zmajarji«) in pristal nekje pri Mostah. Cirkusi so v Rasbergerjevi mladosti v glavnem nastopali na prostoru poznejšega Mestnega doma (Krekov trg), najbolj pa si je zapomnil cirkus Henry.

Lattermannov drevored je vso to zabavo ponudil na enem mestu: tu so bili vrtljaki, tobogani, strelišča, lope različnih mehaničnih in anatomskih gledališč, tu so postavljale svoje kletke menažerije, in kadar je prišel v mesto cirkus, je svoje šotore ponavadi razprostrl v Ljubljanskem pratu. »Ljubljanski časnik« je maja 1909 zapisal, da prihajajo tja stari in mladi. Največ zabave naj bi ponujal tobogan, na katerem so se dričali vsi, ne glede na starost in sloj. Mladini so bili vseč zverinjaki, vrtljaki in »Wursteltheater« in ameriška gugalnica, tu je bil cirkus Zavatta, poleg tega pa še produkcija s svetlobnimi slikami, povezana s fonografskimi predstavami (oznčili so jo kot govoreči, pojoči in obenem podobe prikazujoči čudeži).

Lahko si samo predstavljamo, koliko smrkavih kratkohlačnikov je spremljalo prihod in postavev največjih cirkusov, ki so prišli v Ljubljano v letih okrog 1900. Največja sta bila ameriška Barnum & Bailey (1901) in predstava slavnega Williama Codyja Buffalo Bill's Wild West (1906). Pavel Rasberger se spominja prave »amerikanske« reklame za predstavo, ki je segala po vsej tedanji Kranjski.

Ljubljana z Lattermannovim drevoredom. Zasadili so ga leta 1815 po načrtih francoskega inženirja Blancharda, imenovali pa po avstrijskem generalu Kristofu Lattermannu, ki je bil med letoma 1813 in 1814 začasni ilirski guverner (SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka).

*Vrvohodec prof. Artur Strohschneider nad Vegovo ulico 1930
(Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Fototeka).*

Bile so tudi prireditve, ki so jih otroci obiskovali v spremstvu učiteljev. Nekateri zverinjaki so poskrbeli za »znanstvene« predstavitve živali, ponujali so kataloge, kjer so pod sliko žival še natančno opisali. Anatomske muzeje, ki so kazali človeško telo v najrazličnejših perspektivah in patoloških stanjih, so imeli prav gotovo izobraževalni pomen – tudi za odrasle. Menažerija Continental, ki je v Ljubljani gostovala leta 1889, je poleg vstopnic za predstave levjega in slonjega gledališča ponujala še brošuro z opisi divjih živali. Proti koncu septembra istega leta je bil na današnjem Krekovem trgu Hartkopfov Veliki muzej za anatomijo in mehaniko s parno silo in eksperimentalno fiziko. Ljudje so si poleg razstave avtomatov ogledali še zgodovinske in krajevne prizore, zbirko anatomskih preparatov, razvoj človeka, medicinske operacije ... Leta 1897 je prispel Traberjev muzej in panoptikum z več kot sto umetnostnimi in naravoslovnimi preparati. Ponujal je katalog v nemškem in slovenskem jeziku. Obisk je bil izreden, tako da je moral gostovanje podaljšati kar za dva tedna.⁵⁵

Leta 1909 je Fleckerjev naturalistično-anatomski muzej v Lattermannovem drevoredu poleg primerkov iz kosti in mavca razstavljal tudi preparate »iz mesa in kosti«, med drugim razvoj fetusa po tednih od prvega do devetega meseca.

Pogosto so bili v Ljubljani razstavljeni primerki velikih morskih živali (morskega volka – 1902, »afrikankega« akvarija – 1894, kita – 1890). Leta

1909 je prišel prvič v Ljubljano »zoološki vrt« in se postavil v Tivoli. Tu je pozneje dobil prostor tudi prvi stalni živalski vrt v Ljubljani. Prihajale so skupine domorodcev iz Afrike, leta 1902 karavana Tongo in Mandigo, leta 1911 pa Nubijci v Sudanski četni. Tako so bili ljubljanski otroci kar v živo seznanjeni z delom tistega, o čemer so se učili v šoli.

V obravnavanem času se je pojavila še ena zabava, ki je še danes zelo pomembna – kinopredstave. Predhodniki kinopredstav so se v Ljubljani pojavili že v 50. letih 19. stoletja. To so bile panorame, pozneje imenovane tudi mehanska gledališča – zbirke historičnih in potopisnih slik, ki so jih močno osvetljene opazovali skozi leče. Mehaničnih gledališč, panoptikumov, čarobnih (»Laterna Magica«) in optičnih gledališč je bilo v obravnavanem času sploh veliko. V Ljubljani so si tako rekoč »podajali kljuko«. Lastniki so v desetletjih delovanja menjali zvrsti zabave in se prilagajali novim tehničnim dosežkom na tem področju. Tako je isti lastnik v svojem panoptikumu pogosto eno leto razstavljal voščene lutke, naslednje leto pa že prikazoval gibajoče slike v mehničnem gledališču oziroma kinematografu. Takšni so bili Gierkin, Düringer, Traber, Hartkopf, Hermann, Lifka, Bayer in Geni.

Leta 1898 je prišel v Ljubljano kinematograf Lumière. Od konca septembra do druge polovice oktobra je imel v steklenem salonu Kazine dnevno pet predstav. Med drugim je prikazoval tudi film »Prihod vlaka«, ki je v Parizu ob prvi predstavi leta 1895 povzročil pravi stampedo, v Ljubljani pa so

⁵⁵ Oglasi v *Slovenskem narodu*, 4. 5.–29. 5. 1897.

In einer eignen dazu erbauten großen Bude auf dem für Schauuden bestimmten Platz ist aufgestellt:

Meyerott's großes Kunst-Museum

historisch-mechanischer Kunstwerke der Neuzeit.

Dasselbe enthält:

aufser verschiedenen Präparaten historisch-mechanischer Werke, die schönsten Ansichten von Deutschland, Frankreich, Italien, Spanien, England, Dänland, der Türkei, Egypten und Amerika.

PROGRAMM:

I. Abtheilung:

I. Aufstellung:

1. Die Weltausstellung in Paris 1889.
2. Der Leichenzug Sr. Maj. Kaiser Wilhelm &c.
3. Die prachtvollen Schlösser König Ludwig II. Schloß Berg, Herren-Ghiemser, Linderhof und Neuschwanstein, mit der Aussicht auf den Schwinger. Künstlerisch und naturgetreu ausgeführt.
4. Das Innere der hl. Grabkirche in Jerusalem.
5. Eine Tigerjagd an den Ufern des Ganges bei Delhi, mit dem Himalaya-Gebirge.
6. Der furchtbare Brand des Opertheaters in Paris am 25. Mai 1887.
7. Die blaue Grotte auf Capri bei Neapel.
8. Total-Ansicht von Wien.
9. Das nördliche Eismeer mit dem Thun und Treiben seiner Bewohner.

II. Aufstellung:

1. Der Sklavenhandel an der Küste Zanibar.
2. Der Rheinsfall bei Schaffhausen.
3. Total-Ansicht von Rom, der Hauptstadt Italiens.
4. Ein Seesturm bei Gibraltar.
5. Jerusalem zur Zeit Christi, wo man alle Leidensstellen ausführlich sieht, z. B. den Calvarienberg, den Tempel Salomons, die Burg Davids, die Burg Antonius, Paläste von Pilatus und Herodes, wo Jesus verurtheilt wurde.
6. Total-Ansicht von New-York und Brooklyn in Nordamerika.
7. Total-Ansicht von Moskau in Russland.

II. Abtheilung:

Sr. Maj. Kaiser Wilhelm auf dem Paradebette, in Wachs, naturgetreu dargestellt.

Der deutsche Reichskanzler Fürst Otto von Bismarck-Schönhausen.

Der Nubelmannsch, eine ganz behaarte Menschenrasse.

Ein vollständig gut erhaltenes Skelett eines Elefantenkopfes.

Dr. Majestät Kaiser Alexander II. von Russland in Lebensgröße. — Jules Greyn, Präsident der Republik Frankreich.

Das neue Kistennetz: Die wegen ihrer Schönheit berühmte ägyptische Königin Cleopatra, mechanisch beweglich, wie sich selbe durch eine Schlangengift vergiftet hat.

Se. Heiligkeit Papst Leo XIII.

Eintritts-Preis: Erste Abtheilung 15 kr., zweite Abtheilung 5 kr. (Jeder Besucher erhält ein Präsent gratis.)
Kinder und Militär ohne Charge 10 kr.

Unterzeichnete erlaubt sich ein großes Publikum aufmerksam zu machen, daß sein Museum überall, wo es bisher zu Schau aufgestellt war, den größten Beifall gefunden hat, denn es wurden weder Rollen noch Wände geküßt, um was weltliche Kunstwerke zu bieten, so daß sich der strengste Kunstkenner das Cabinet mit größter Zufriedenheit verlassen wird. Auch sind die Schaugegenstände im freiesten Sinne in Anstand und guter Bitte gehalten, so daß es für die Schuljugend nicht im geringsten verlegend ist. Deshalb heißt einen recht zahlreichen Besuch entgegen.

Das Geschäft ist zu verkaufen.

J. Meyerott.

Plakat Meyerottovega »umetnostnega muzeja«, ki je bil v bistvu mehanično gledališče (prednik kinematografa). Gostoval je na trgu Franca Jožefa (današnji Krekov trg) v novembru 1889 (SI_ZAL_LJU/0489, f. 990, XV/8, pag. 1104).

gledalci »le« planili pod mize.⁵⁶ Pozneje so prišli še drugi: leta 1900 kinematograf Oeser, ki je postavil paviljon v Tivoliju, od leta 1902 je redno prihajala Mednarodna panorama (»Panorama International«), Panorama-Kosmorama pa se je postavila na Dvorski trg pod Narodno kavarno.

Leta 1906 je bilo v hotelu Union »Gledišče živih podob Elektro-kinoskop«, leta 1908 pa Genijev »The Royal Wonder Bio« z izvirnimi posnetki z vseh delov sveta. V tem času so imeli v Ljubljani že stalne kinematografe, na primer »Edison« na Dunajski cesti (nasproti kavarne Evropa).

⁵⁶ Marcel Štefančič: Neznosna unikatnost slovenskega filma. *Mladina*, 30. 4. 2005.

Ljubljana – sprebajališče v Tivoliju, trideseta leta 20. stoletja
(SI_ZAL_LJU/0342, Fotoka).

V času, ko je ljubljansko realko obiskoval Ladko Korošec, so bile kinopredstave v kinu »Ideal« (poznejša Komuna) za današnjo Namo na Cankarjevi cesti, v »Ljubljanskem dvoru« v Kolodvorski ulici, na Kodeljevem, v Filharmoniji na Kongresnem trgu, kjer je bil kino »Matica«, ter v kinu »Vič« na Tržaški cesti. Tudi Križanovskij je rad in precej pogosto zahajal v kino. Matica je bil elitni kino, vsi ostali so bili na podobni ravni, predvsem pa so bile vstopnice precej drage.

V poznih dvajsetih in skozi trideseta leta, do druge svetovne vojne, je zabavno življenje v poznem poletju ponujal Ljubljanski velesejem. Oleg Križanovskij ga opisuje tako: »Poleg paviljonov, v katerih so razne tovarne razstavljale svoje izdelke, je bil tudi zabavišni prostor z raznimi vrtljaki, tobogani, strelišči in številnimi šotori, v katerih so kazali svoje umetnije raznovrstni glumači, ki so znali izvleči zadnje dinarje iz žepov še tako stiskaških obiskovalcev. [...] Tja je obiskovalce vabila tudi hrupna glasba iz številnih zvočnikov in radijskih sprejemnikov, ki je ustvarila tako čarobno vzdušje, da si se mu težko odpovedal. [...] Spominjam se brez števila raznobarnih žarnic, ki so razsvetljevale temo. Zvoki glasbe so se mešali z vonjem po vsakovrstnih dobrotah, za katere povprečni človek še niti slišal ni, kaj šele, da bi jih okusil.«⁵⁷ A Križanovskij je vse okusil in vse poskusil: od sladkorne pene in vsakovrstnega sladoleda do orientalskih slaščic. Na pomičnih stopnicah se je peljal na vrh tobogana ali – po ljubljansko – »ritodrač«, skupaj s krušnim očetom se je vozil v majh-

nih avtomobilčkih na avtodromu. Peljal se je na »železnici strahov«, obiskal »hišo stekla«, videl popularnega »čika Savo«, silaka, ki je z rokami trgal verige, s pestmi zabijal žeblice in z zobmi dvigoval sode, fakirja, ki je požiral žerjavico in pihal ogenj ali požiral ostro sabljo ... »Potem je oče navadno sklenil, da morava domov, čeprav bi rad se ostal in se naslajal nad nešteti senzacijami, pasel zijala in razvzemal domišljijo.

Obiski zabavišč na velesejmu so mi ostali v spominu kot čudovita doživetja moje mladosti, meni in tudi Bebici⁵⁸ pa jih je omogočil dobri krušni oče, ki naju je kar nekajkrat popeljal tja.«⁵⁹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka
SI_ZAL_LJU/0489, Mesto Ljubljana, splošna
mestna registratura, VII/2.

ČASOPISI

Mladina, 2005.
Slovenec, 1876, 1888, 1901, 1903.
Slovenski narod, 1897.

⁵⁷ Križanovskij, *Mladost*, str. 52–53.

⁵⁸ Vrstnica in prijateljica iz soseščine.
⁵⁹ Križanovskij, *Mladost*, str. 55.

LITERATURA

- Cerar, Anton - Danilo: *Spomini*. Ljubljana : samozaložba, 1930.
- Gerlovič, Alenka: *Okruški mojega življenja*. Ljubljana : Forma 7, 2006.
- Golar, Manko: *Deček z jabolki. Spomini iz otroštva in mladosti*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1988.
- Jakopič, Rihard: *Rihard Jakopič v besedi*. Ljubljana : Slovenski knjižni zavod, 1947.
- Koblar, France: *Moj obračun*. Ljubljana : Slovenska matica, 1976.
- Korošec, Ladko: *Na tista lepa pota ...* Ljubljana : Partizanska knjiga, 1973.
- Kozak, Vlado: *Kozaška pričevanja*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
- Križanovskij, Oleg: *Mladost črnogledega humorista*. Ljubljana : Eurospekter, 1993.
- Kučan, Spela: *Pustovanje v Ljubljani v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja*. Ljubljana : Viharnik, 2004.
- Mihelič, Mira: *Ure mojih dni*. Murska Sobota : Pomurska založba, 1985.
- Milčinski, Fran: *Življenjepis mojega peresa*. V: Fridolin Žolna. Ljubljana : Mladinska knjiga, zbirka Humor, 1974, str. 5–16.
- Milčinski, Janez: *Leta za pet drugih*. Ljubljana : Prešernova družba, 1990.
- Mlakar, Janko: *Spomini*, Prvi del. Celje : Mohorjeva družba, 1975.
- Nučič, Hinko: *Igralčeva kronika 1*. Ljubljana : Mestno gledališče v Ljubljani, 1960.
- Rasberger, Pavel: *Moji spomini*. Ljubljana : Mestno gledališče ljubljansko, 1965.
- Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov*, I. del. Ljubljana : Slovenska matica, 1988.
- Trdina, Janez: *Spomini*. Zbrana dela, prva knjiga. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1946.
- Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana : Naša založba, 1937.
- Vašte, Ilka: *Podobe iz mojega življenja*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1964.

S U M M A R Y

Short on children's games and amusements in Ljubljana between 1850 and 1940

The contribution draws on memorial literature as well as archival and newspaper sources. In their memoir literature many famous Slovenes who grew up in Ljubljana devoted at least part of their memories to their childhood. The reader can therefore learn about different kinds of games, toys, children's tomfoolery, as well as accidents while playing. There were two kinds of children's games and amusements in Ljubljana, depending on social position: »bourgeois« on one hand, and still more rural on the other. Children from lower social strata spent more time outside, their games were simple and most pieces of their playground equipment were grown-up's cast-aways. Children of wealthier bourgeoisie would only seldom take part in »street« games, they would, likewise, spend less time in the company of their peers. The manner of playing also varied with regard to the quarter in which children lived. Those who lived in the city were limited by houses and roads, while children in the suburbs could chase each other in the fields that still encircled Ljubljana.

However, stratification only applied to games and was non-existent in other forms of amusements. Circuses, menageries, shooting ranges, wax museums, anatomy museums, rope walkers, jugglers, gospel groups, bear walkers or funny looking strangers were an equally strong magnet for all children, as well as older generations. Social position, age and gender played no role in seeking amusement on the carousel or toboggan.

Nowadays, games are understandably quite different, but some have nevertheless been preserved from those days. Then again, Ljubljana in the period under discussion was not that much different from what it is today. While there is presently perhaps less »production« in the street – as open-air amusement events were called in those days – there is constantly something going on, also to the delight of today's children.